

บทปริทัศน์หนังสือ

**Everyday Justice in Myanmar:
Informal Resolutions and State Evasion
in a Time of Contested Transition
Helene Maria Kyed, Ed., NIAS Press,
2020. XVII+367 หน้า**

ปิยดา ชลวร*

* Faculty of International Studies, Tenri University

พม่า ประเทศเพื่อนบ้านของไทยซึ่งมีชายแดนติดกันถึง 2,000 กว่ากิโลเมตร มีแรงงานชาวพม่าเข้ามาทำงานอยู่แทบจะทุกจังหวัดเป็นจำนวนหลายล้านคน แต่องค์ความรู้เกี่ยวกับประเทศพม่าและคนพม่าในไทยนั้นยังมีอยู่เพียงน้อยนิด

หนังสือรวมบทความเรื่อง *Everyday Justice in Myanmar: Informal Resolutions and State Evasion in a Time of Contested Transition* ทำให้เรารู้เกี่ยวกับวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและการแสวงหาความยุติธรรมของชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในพม่าจากคดีความและข้อพิพาทต่าง ๆ และยังทำให้เรารู้ว่าพม่าในยุคจาริต (หรือยุคก่อนสมัยใหม่) เคยมีระบบกฎหมายที่ทันสมัยที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการตัดสินคดีความซึ่งตราอยู่ในพระธรรมศาสตร์, มีระบบตุลาการและทนายความ

หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานร่วมของนักวิชาการชาวเดนมาร์กกับนักวิชาการชาวพม่านำโดยบรรณาธิการ เฮเลน มาเรีย คีต ออกมาในปี 2020 ใช้เวลาทำห้าปีซึ่งเป็นช่วงที่พรรคเอ็นแอลดีนำโดย ออง ซาน ซูจี บริหารประเทศ หากมองย้อนกลับไปนับเป็นจังหวะและโชคคิของนักวิจัยที่ได้เข้าไปสังเกตการณ์, สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามเพราะภายใต้การปกครองของรัฐบาลรัฐประหารและการสู้รบกับกองทัพประชาชนตั้งแต่ต้นปี 2021 การเข้าไปสัมภาษณ์และศึกษาเชิงลึกแบบนี้คงทำไม่ได้ไปอีกนาน

หนังสือมีสิบบทด้วยกัน แต่ละบทพูดถึงวิธีไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของคนกลุ่มน้อยในหลายท้องถิ่น เช่น คนนากาในเขตปกครองตนเองนากาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพม่าติดกับอินเดีย คนมอญในรัฐมอญ คนปะโอ (หรือตองซู, กะเหรี่ยงปะโค, กะเหรี่ยงดำในชื่อของไทย¹) ในเขตปกครองตนเองในรัฐฉาน คนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์และศาสนาพุทธในรัฐกะเหรี่ยง ชุมชนคนกลุ่มน้อยในเมืองเมาะละแหม่งหรือเมาะลำเลิงทางใต้ของย่างกุ้ง คนเชื้อสายอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลามและฮินดู (หรือ *กะลา* ในภาษาพม่า คล้ายกับคำว่าแขกในภาษาไทย) และผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงในค่ายผู้ลี้ภัยในไทย

¹ “ปะโอ” 15 มิถุนายน 2566 (<https://ethnicity.sac.or.th/database-ethnic/190/>) เข้าดู 24 กุมภาพันธ์ 2567

ในหนังสือยังพูดถึงบทบาทของเจ้าหน้าที่ในหมู่บ้านหรืออำเภอและคนกลางซึ่งทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและเรียกร้องค่าเสียหายจากจำเลยแทนโจทก์ สิ่งเหล่านี้แตกต่างกันไปในรายละเอียดแต่สิ่งหนึ่งเหมือนกันก็คือ การไม่พึ่งพากระบวนการของรัฐ หรือถ้าจะพึ่งก็พึ่งให้น้อยที่สุดเนื่องจากหลายปัจจัยด้วยกัน เช่น ความไม่ไว้วางใจและความกลัวของประชาชนต่อเจ้าหน้าที่และรัฐบาลพม่า, การขึ้นศาลอย่างเป็นทางการต้องใช้เวลาและใช้เงินมากเพราะต้องติดสินบนเจ้าหน้าที่ จึงเป็นเหตุให้เวลามีคดีความหรืออาชญากรรมร้ายแรงประชาชนหรือชาวบ้านมักไม่รายงานต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นคนพม่า คนที่พบเห็นอุบัติเหตุหรือคนบาดเจ็บบนท้องถนนก็มักจะขับผ่านไปโดยไม่ให้ความช่วยเหลือ เพราะการเป็นพยานจะต้องแสดงตนกับเจ้าหน้าที่และต้องเสียเงินและเสียเวลาไปเป็นพยานที่ศาล บางครั้งพยานก็อาจตกกระไดพลอยโจรก็มีความผิดไปด้วย (หน้า 255)

คนที่ทำหน้าที่เป็นตุลาการ หรือของไทยอาจจะเรียกว่าศาลเตี้ย จึงเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือนายอำเภอ หรือในบางพื้นที่เป็นคณะกรรมการตุลาการมากกว่า คนพวกนี้ถือเป็นผู้ประสานงานอย่างไม่เป็นทางการ มักใช้กฎหมายจารีต (custom law) ที่มีมาแต่ดั้งเดิมเป็นมาตรฐานในการตัดสิน ในขณะที่หลายภูมิภาคไม่มีกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ในเขตปกครองตนเองนากามีกฎหมายจารีตที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่อำนาจของพวกเขาก็มีจำกัดเพราะไม่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดได้ หากตกลงกันไม่ได้โจทก์มักจะไปฟ้องร้องต่อกองกำลังติดอาวุธของพื้นที่นั้น ๆ เช่น กองกำลังของกะเหรี่ยงหรือเคเอ็นยู คนกลางยังช่วยอำนวยความสะดวกในเรื่องของการเยียวยาจิตใจทางศาสนาและไสยศาสตร์ด้วย เช่น โจทก์มักจะไปดูหมอลว่าตนจะชนะคดีหรือไม่

การหลีกเลี่ยงการใช้ระบบตุลาการและการศาลของทางภวการณ์ยังมีอีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญคือ เรื่องของอัตลักษณ์และการเมืองของแต่ละชาติพันธุ์ นอกจากชาติพันธุ์ต่าง ๆ จะมีภาษา, วัฒนธรรมและศาสนาที่แตกต่างกัน รัฐบาลกลางแล้ว พวกเขายังรักษาระบบการตัดสินคดีความของตนเองเพื่อคงไว้ซึ่งอำนาจการปกครองของตนเอง เป็นสัญลักษณ์ของการคุมพื้นที่ทางอำนาจของตนที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐ และยังสะท้อนความแตกต่างระหว่าง

ระบบกฎหมายของรัฐกับระบบกฎหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของท้องถิ่นด้วย

หนังสือมีสิบบทด้วยกัน บทแรกพูดถึงทางเลือกของการใกล้เคียงข้อพิพาทของคนมอญในรัฐมอญซึ่งมีหลายทาง ว่าเมื่อตัดสินกันในระดับหมู่บ้านไม่ได้ ใจที่ยเลือกที่จะไปฟ้องกับกองกำลังที่ติดอาวุธหรือกองกำลังไม่ติดอาวุธของรัฐมอญ บทที่สองศึกษาคัลยกันในการนี้ของคนปะโอในรัฐฉาน พวกเขาสู้รบกับทางการพม่ามาตั้งแต่พม่าได้เอกราชจากอังกฤษโดยมีกองกำลังของตนเอง บทที่สามศึกษาเหตุผลว่าทำไมกฎหมายจารีตของชาวนากะเหรี่ยงยังมีการใช้กันอยู่จนถึงทุกวันนี้ นั่นเป็นเพราะองค์กรทางสังคมที่เข้มแข็งภายใต้เขตปกครองตนเอง และเป็นเพราะมีการบัญญัติกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรเอาไว้ พวกเขาใช้ระบบการตัดสินของตนเองโดยเน้นการจ่ายชดเชยให้ผู้เสียหายและพิธีกรรมมากกว่าบทลงโทษซึ่งไม่เหมือนกับกฎหมายของรัฐบาลพม่า ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทางการเมืองของชาวนากะ (หน้า 129)

บทที่สี่พูดถึงการตัดสินคดีความของคนกะเหรี่ยงพุทธในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในรัฐกะเหรี่ยงผ่านศาสนาพุทธและความเชื่อเรื่องผีสิง ตุลาการของพวกเขาจึงเป็นหมอดูและคนทรงเจ้ามากกว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ บทที่ห้าพูดถึงคนกะเหรี่ยงคริสต์นิกายแบปติสท์ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งชนเมืองย่างกุ้ง ข้อสรุปก็คือชาวกะเหรี่ยงคริสต์มักเลือกที่จะพึ่งระบบยุติธรรมผ่านองค์กรศาสนาในชุมชนของตนเองมากกว่า บทที่หกศึกษาวิถีแก้ปัญหาและข้อพิพาทในรัฐกะเหรี่ยงเช่นกัน แต่เป็นกรณีศึกษาข้อพิพาทระหว่างคนมุสลิมกับคนพุทธ ผู้เขียนชี้ว่าถึงแม้จะมีความขัดแย้งระหว่างคนพุทธกับคนมุสลิมในพื้นที่อื่น แต่สำหรับในหมู่บ้านหนึ่งในรัฐกะเหรี่ยง ไม่พบความขัดแย้งหรือการกีดกันทางเชื้อชาติเพราะพวกเขามีสำนึกของความเป็นชุมชนร่วมกันและมีความรู้สึกไม่ไว้นื้อเชื่อใจในทางการพม่าเหมือนกัน ทำให้กรณีพิพาทหรือคดีความทั้งหลายสามารถจบในหมู่บ้านได้ ส่วนบทที่เจ็ดชี้ว่าคนกลุ่มน้อยทางศาสนาอย่างคนมุสลิมและคนฮินดูเชื้อสายอินเดียในบางหมู่บ้านในรัฐกะเหรี่ยงต้องเจอกับการกีดกันทางเชื้อชาติของทางการซึ่งมีพระสงฆ์ชาตินิยมเป็นกำลังหนุนอยู่ เช่น ไม่สามารถทำบัตรประชาชนได้ พวกเขา (รวมถึงคนเชื้อสายจีน) ไม่ได้ถูกรวมอยู่ในแปดชาติพันธุ์หลักของพม่าและ

135 ชาตินัชนัซึ่งถูกกำหนดมาตั้งแต่ยุคอาณานิคม ถือว่าไม่ใช่คนพื้นเมือง จึงมักถูก
 ทางกรเพิกเจยในการทำเรื่องขอสัญชาติ เป็นชนชั้นล่างของสังคม (หน้า 224-5)

บทที่แปดพูดถึงคนรายได้น้อยในชุมชนแห่งหนึ่งในเมืองเมะละแหม่ง
 คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้เดิมถูกทางการไล่ที่ดินทำกินแล้วถูกสั่งให้ย้ายไปอยู่ที่นั่น
 พวกเขาประสบปัญหาที่ดินเป็นน้ำท่วมขังทำให้เพาะปลูกไม่ค่อยได้ พวกเขารู้สึกว่
 ถูกรัฐบาลทอดทิ้ง เมื่อเกิดอาชญากรรมในชุมชนพวกเขาจึงเลือกที่จะจัดการกับ
 ปัญหาตนเองมากกว่าจะพึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐ

บทที่เก้าศึกษาบทบาทของนายหน้าค้าที่ดินที่เรียกว่า พเวซา (pweza)
 ซึ่งเป็นคนกลางในการซื้อขายหรือโอนที่ดินหรือบ้านให้คนในเมืองย่างกุ้ง พเวซา
 เป็นคนที่พูดภาษาพม่าได้และรู้จักเจ้าหน้าที่รัฐ จึงทำหน้าที่เป็นตัวกลางให้คนใน
 ชุมชนในการทำเอกสาร, ยื่นเอกสารและจ่ายภาษีเพราะบางคนพูดภาษาพม่า
 ไม่ได้ บางทีเมื่อเกิดกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน พเวซายังทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ย
 ด้วย

บทสุดท้ายศึกษากรณีพิพาทของผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงในค่ายผู้ลี้ภัยใน
 ประเทศไทยซึ่งมีทั้งหมดเก้าแห่ง มีผู้ลี้ภัยประมาณ 100,000 คน ในกรณีที่เกิด
 กรณีพิพาทในค่ายผู้ลี้ภัย หากไม่ใช่ข้อพิพาทที่เกิดกับคนไทยหรือคนที่ไม่ใช่
 ผู้อพยพ พวกเขาจะใช้ระบบภายในตัดสินกันเอง ระบบนี้ก็ได้มีระบบเดียวแต่มี
 หลายระบบ เช่น ใช้กฎหมายจารีตของชาวกะเหรี่ยง, ความเชื่อของศาสนาคริสต์,
 กฎหมายของกองกำลังกะเหรี่ยง (เคเอ็นยู), กฎหมายพม่า, กฎหมายไทยและ
 กฎหมายสิทธิมนุษยชนสากล คู่ความสามารถเลือกได้ว่าจะใช้บรรทัดฐานอะไร
 ตัดสินและรัฐบาลไทยเองก็ไม่เข้าไปยุ่งในระบบการตัดสินคดีความในค่าย ตลอด
 20 ปีที่ผ่านมาองค์กรนานาชาติหลายองค์กรมีบทบาทเข้าไปช่วยเหลือผู้ลี้ภัย แต่
 ตั้งแต่ปี 2012 เกิดความเปลี่ยนแปลง คือผู้ลี้ภัยที่อยู่มานานจำนวนหนึ่งได้รับ
 สิทธิในการอพยพไปอยู่ประเทศที่สามทำให้ประชากรที่มีความรู้ความสามารถ
 ในค่ายค่อยๆ หดลงไป และจากข้อตกลงหยุดยิงระหว่างรัฐบาลพม่าและเคเอ็นยู
 ทำให้ค่ายผู้อพยพลดความสำคัญลง เอ็นจีโอดอนตัวออกจากค่ายอพยพไปมาก
 ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้มีผลไปถึงกระบวนการยุติธรรมภายในค่ายด้วย

การศึกษาเรื่องของพม่าอย่างลึกซึ้งไม่ใช่เรื่องง่าย บรรณาธิการเองก็รู้ถึงข้อจำกัดของหนังสือเล่มนี้ นั่นคือ ไม่ได้ครอบคลุมกรณีศึกษาในทุกรัฐ, ไม่ได้ศึกษาระบบยุติธรรมอย่างเป็นทางการของรัฐและไม่ได้ศึกษาบทบาทของเอ็นจีโอ แต่สิ่งเหล่านี้สามารถนำไปต่อยอดการศึกษาในอนาคตได้ โดยรวมแล้วหนังสือเล่มนี้เป็นฐานข้อมูลและการจุดประกายอันดีเยี่ยมในสาขาพม่าศึกษา เพราะนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงกระบวนการตัดสินใจที่ความหลาย ๆ รูปแบบที่ไม่ได้พึงระบบของรัฐแล้ว ยังทำให้เห็นโครงสร้างทางสังคมและการปกครองของชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มได้เป็นอย่างดี